

ŞƏRQŞÜNASLIQ

QURANI-KƏRİMDƏ DUA ÜSLUBU

N.N.MƏMMƏDOV
Bakı Dövlət Universiteti

Dua üslubu özünün ən bəlağətli şəklini Qurani-Kərimdə tapır. Bu üslub forması cahiliyyət dövründə də mövcud olmuşdur. Lakin o, ən kamil formada Qurani-Kərimdə işlənmişdir. Bu mənada Quranda işlənmiş dua nümunələrinə nəzər salmaq yerinə düşər:

(الابعدا لعاد قوم هور) (هود □□)

«Xəbəriniz olsun ki, Hudun tayfası Ad (Allahın mərhəmətindən) kənar (uzaq) oldu.» (Hud - 60)

(الابعدا لثمود) (هود □□)

«Xəbəriniz olsun ki , Səmund tayfası (Allahın mərhəmətindən) kənar (uzaq) oldu.» (Hud - 6 8)

(الابعدا لمدین كما بعدت ثمود) (هود □□)

«Bilin ki, Mədyən tayfası da Səmund qövmü kimi (Allahın rəhmətindən) uzaq (kənar) oldu.» (Hud - 95)

Yuxarıda qeyd olunmuş ayələrin tərcüməsindən görüldüyü kimi Ad, Səmund və Mədyəm camaatı Allahın mərhəmətindən uzaq oldular. Əslində bu ayələrdəki **بعدا** kəlməsi ilə Allah təala həmin tayfalara bəd dua etmiş və bu bəd duanın təsirindən də həmin tayfalar məhv olub getmişlər.

Təfsirlərdə qeyd olunduğu kimi, **بعدا** kəlməsi ilə Allah təala **هالك** kəlməsinin mənasını nəzərdə tutmuşdur. Buradan belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, yuxarıda qeyd olunan ayələrdəki **الابعدا** kəlməsinin mənası «Həlak olsun, məhv olsun! » deməkdir.

Ərəb şairlərindən biri Malik ibn ər-Reyb yazır:

يقولون: لا تبع، وهم يدفنونني
و أين مكان البعد إلا مكانيا

Onlar məni dəfn etdikləri halda mənə deyirlər: Ölmə!

Görəsən bu yerdən daha uzaq bir yer varmı?!

Burada birinci hissədəki fel «ölmək» bildirir və **فعل** vəznindən əmələ gəlmişdir, ikinci hissədəki **بعدا** məsdəri isə **فعل** vəznindən yaranmışdır. Bu da ərəb dilinin üslub gözəlliklərindəndir.

İslam dövrünün ən görkəmli şairlərindən biri hesab olunan Əl-Mütənəbbi isə bu mənada yazır:

ابعد بعدت بياضا لا بياض له

لانت اسود في عيني من الظلم

Məndən uzaq ol. Üzünün ağılığı getsin .
Sən mənim gözümdə zülmətdən qarasan

Əl-Məsəd surəsinin birinci ayəsində buyurulur:

(تبت يدا ابي لهب) (المسد □)

Əbu Ləhəbin əlləri qurusun.

Bu ayədəki bəd dua ilə əslində Allah təala Əbu Ləhəbin özünün məhv olmasını istəmişdir. Əgər biz Məhəmməd surəsinin səkkizinci ayəsinə nəzər salsaq , burada da eyni dua üslubuna rast gəlirik:

(.... فتعسا لهم واصل اعمالهم) (محمد □)

Hamısı məhv olsun. (Allah) onların əməllərini puça çıxardar. Burada da təs kəlməsi هلاك mənasında işlənmişdir.

Mövzunu davam etdirərək əl-Mülk surəsinin on birinci ayəsinə nəzər (فاعترفوا بذنبيهم فسحقا لأصحاب السعير) (الملك □□) salaq.

«Və beləcə öz günahlarını etiraf edəcəklər. Məhv olsun cəhənnəm əhli!»

Bu ayədəki سحق kəlməsi də بعد və هلاك mənasında işlənmişdir. Yəni,

(فبعد لأصحاب السعير) və ya (فهلاكا لأصحاب السعير)

Əgər «əl-Həcc» surəsinin otuz birinci ayəsinə diqqət yetirsək, burada سحيق kəlməsinin بعيد mənasında işlənməsinin şahidi olarıq.

(و من يشرك بالله فكأنما خر من السماء فتخطفه الطير او يهوي به الريح في مكان سحيق) (الحج □□)

«Allaha şerik qoşan kimsə göydən düşən, quşların onu sürətlə alıb apardığı, yaxud küləyin sovurub uzaqlara atdığı bir şeyə (məxluqa) bənzər.»

Qeyd edək ki, «السلام» kəlməsinin duada işlənilməsi ilə bağlı Qurani-Kərimdə bir çox ayələr vardır. Onlardan bir neçə nümunəni nəzərdən keçirmək yerinə düşərdi.

(و اذا جاءك الذين يؤمنون ب آياتنا فقل سلام عليكم) (الانعام □□)

«Ayələrimizə iman gətirənlər yanına gəldikdə onlara de: Sizə salam olsun!»

(əl-Ənam -54)

(ونادوا اصحاب الجنة ان سلام عليكم) (الاراف □□)

«...Onlar cənnət əhlinə : «Sizə salam olsun!»-deyə müraciət edərlər(əl-Əraf - 4 6)

(دعواهم فيها سبحانك اللهم وتحيتهم فيها سلام و آخر دعواهم ان الحمد لله رب العالمين) (يونس □□)

«Onların oradakı (mömünlərin Cənnətdəki) duası: Pərvərdigara! Sən pak və müqəddəsən!, orada salamlaşması: Salam!, duası: Həmd olsun ələmlərin rəbbi Allaha - sözləridir.»(Yunus - 10)

(و لقد جاءت رسلنا ابراهيم بالبشرى قالوا سلاما قال سلام) (هود □□)

«Həqiqətən , elçilərimiz (mələklər) İbrahimin yanına müjdə (İshaqın anadan olacağı xəbəri) ilə gəlib: «Salam!»-dedilər İbrahim də «Salam!» – deyə cavab verdi...»(Hud: 69)

(سلام عليكم بما صبرتم فنعم عقبى الدار) (الرعد □□)

«(Dünyada Allah yolunda bütün çətinliklərə) səbr etdiyinizə görə sizə salam olsun! Axirət yurdunun (sizə nəsib olan) aqibəti (Cənnət) nə gözəldir!» (ər –Rad - 24)

(و سلام عليه يوم ولد و يوم يموت و يوم يبعث حيا) (مريم □□)

«Ona doğulduğu gün də, öləcəyi gün də, (qiyamətdə) diriləcəyi gün də

salam olsun!» (Məryəm: 15)

(و السلام علي يوم ولدت و يوم اموت و يوم ابعث حيا) (مريم □□)

«Doğulduğum gün də, öləcəyim gün də, diriləcəyim gün (qiyamət günü) də (Allahdan) mənə salam olsun!» (Məryəm: 33)

(و سلام على المرسلين) (الصافات □□□)

«Peyğəmbərlərə salam olsun!» (əs-Saffat 181)

Qurani-Kərimdə bəd dua məqsədilə işlədilən sözlərdən daha biri الطمس (məhv etmək) kəlməsidir.

(ربنا اطمس على اموالهم) (يونس □□)

«... Ey rəbbimiz! Onların mal-dövlətini məhv et!...» (Yunus - 88)

(الذين امنوا و عملوا الصالحات طوبى لهم و حسن مآب) (الرعد □□)

«İman gətirib yaxşı işlər görənlərin xoş halına!(Onları) gözəl bir sığınacaq (Cənnət gözləyir)!» (ər -Rad - 29)

Görkəmli orta əsr alimi Sibəveyhiyə görə طوبى kəlməsi bu ayədə məhz dua məqsədilə işlənmişdir.

Bu məqamda bizim bu söz və onun mənasına münasibət bildirməyimiz və onun üzərində dayanmağımız lüzumu ortaya çıxır.

طوبى sözü الطيب kəlməsindən yaranaraq فعلى formasına düşmüşdür. Bunun əslisi «طيبى» olmuş və zəmmə səbəbi ilə طوبى şəklini almışdır. Bu söz əsasən ön qoşma ilə (ط) işləndiyi halda, məsələn: طوبى لك -sənin xoş halına, bəzi hallarda طوباك şəklində, yəni ön qoşmasız işlənməsinə də təsadüf olunur.

Digər bir qrup dilçilərin rəyinə görə طوبى cənnətdə bir ağacdır. Onların fikrincə, bu söz Quranda nəsb vəziyyətindədir və sonrakı و حسن مآب hissəsindəki ح سنْ sözünün طوبى şəklində, yəni ismin təsirlik halındadır.

Sibəveyhiyə gəlincə, o طوبى kəlməsini mərfu(adlıq) vəziyyətində hesab edir və qeyd edir ki, و حسن مآب hissəsindəki ح سنْ kəlməsi də mərfudur.

Əz-Zəccac isə qeyd edir ki, Peyğəmbər (s) طوبى sözünü şərh edərkən demişdir: «طوبى» «Cənnətdə bir ağacdır»

طوبى kəlməsinin hind və ya həbəş dilində «cənnət» bildirməsini iddia edən alimlər də yox deyildir ki, bizcə, bu məsələ ilə bağlı görkəmli ərəb dilçisi Qutadın fikrini əsas tutmaq yerinə düşərdi. Onun fikrincə, bu fikir həqiqətdən uzaqdır, çünki طوبى kəlməsi ya طوب ya da طيب kökündən əmələ gəlmişdir. Bu da həmin sözün qədim ərəb dilindən və ya digər sami dillərindən gəldiyini sübut edir.

Yeri gəlmişkən, qeyd olunmalıdır ki, Qurani-Kərimdə duaların deyiliş tərzini o qədər fəsahtlı və bəlağətli ki, insan bu ilahi kitabın ecazı qarşısında bəşəri təxəyyülün acizliyini etiraf etməyə bilmir. Bu müqəddəs kitabda duaların üslub gözəlliyini ərəb dilini bilmədən dərk etmək və onun məntiqini duymaq demək olar ki, mümkün deyildir. Məsələn:

(قال اعوذ بالله ان اكون من الجاهلين) (البقرة □□)

«...(Musa da:) « Allah Özü məni cahil olmaqdan saxlasın!»- dedi.» (Bəqərə - 67)

بؤس ; Bu kəlmə بؤسا له şəkildə işlənərək bir şəxsin bədbəxtliyi, müflisliyi arzulandığı zaman onun üçün bəd dua məqsədilə istifadə edilir.

برك ; Bir nəfər üçün dua edərkən : بارك الله عليك deyilir.
Bu cür dua üslubuna Qurani-Kərimdə də rast gəlmək olar.

(وباركنا عليه) (الصافات □□□)

«Biz ona bərəkət verdik...» (əs-Saffat 113).

Adı çəkilən dua üslubu yuxarıda qeyd olunan ifadə vasitələri ilə yanaşı müasir dildə: و بورك فيك, و بورك فيك, و بورك فيك kimi də işlənir.

بجل ; Cahiliyyət şairlərindən olan Tərəfə ibn Abd yazır:
ألا أنني شربت أسود حالكا ألا بجلي من الشراب ألا بجل

«Mən çox qara rəngli şərab içdim. Bu şərabı daha yaxşısına dəyişmək istəyəm.

بلس ; Bu söz أرانيك الله على البلس -duasında işlənir. Bu bəd duadır və «pis vəziyyətə düşsən !» deməkdir.

ترب ; Bu bəd dua üçün işlədilən kəlimələrdən biridir.

Məsələn: ترپا له و جندلا . Bu cümlədə deyilir ki, Torpaq və daş olsun onları! – Yəni kasıblaşsınlar və möhtac olsunlar. Bu dua bəzən تربت يداه و جندلت şəkildə də işlənir. Məhəmməd (s) peyğəmbərin hədislərinin birində də bu söz işlədilmişdir:

تنكح المرأة لميسمها و لمالها فعليك بذات الدين تربت يداك . «Qadınla və camalına malına (nəsəbinə) görə evlənərlər. Sən onunla dininə görə evlən! (Əgər belə etməsən) Malın batsın və fəqir olasan!

Əbu Übeydin dediyinə görə, bir nəfərin kasıblığının dərəcəsinin böyük olduğunu bildirmək üçün ərəblər ona تربت يداه deyirdilər. Qurani-Kərimdə də bu sözə rast gəlmək mümkündür:

و يا قوي كاسي (سورة البلد □□ ١) Və ya çox kasıb (fəqir) olan bir miskin! (əl-Bələd 16)

Bir çox hallarda eyni şəkildə səslənən dua bəzi hallarda xeyir üçün edildiği halda , bəzən də bəd dua mənasını verir. Xüzeymənin nəql etdiyi bir hədisdə deyildiği kimi تربت يداك duası ilə Peyğəmbər (s) onun üçün xeyir dua etmişdir. Peyğəmbər (s) onu səhər vaxtı gördüyü zaman ona: انعم صباحا تربت يداك «Sabahın xeyir, Səni görüm kasıb olasan!» Burada duanın ikinci hissəsindəki «Kasıb olasan!» Əslində bu bəd dua deyil, və o, xeyrə yozulmalıdır. Bu mənada dilimizdə bəzən yaxşı iş görmüş bir şəxsə «Saqqalın ağarsın!» ifadəsinin işlədilməsini nümunə gətirə bilərik.

Ərəblər də bəzən bir şeyi tərifləmək istədikləri zaman ona : لا اب لك و لا ارض لك . «Anası ölsün!». هوت امه «Sənin atan, anan yoxdur», و لا ام لك «Dünyada yer tapmayasan!» və s. deyirlər.

Naməlum ərəb şairlərindən biri yazır:

لقد رأيت عجباً مذ أمسا Dünən qərribə bir şey gördüm,

عجائزا مثل السعالي خمسا Yaşlı xəbis qadınların sayı beş idi

سüvar olduqları üzərindəki yeməklərdən gizlicə yeyirdilər.

لا ترك الله لهن ضرسا Allah onların olan-qalan dişlərini töksün,

ولا لقين الدهر إلا تعسا Qoy həyatda onları bədbəxtlik izləsin.

Bu söz ilə بوس sözünün mənası nəzərdə tutulur. Ərəblər توبس ; تويس deyərəkən, بوسا لك -nin bildirdiyi «Kasıblayasan, bədbəxt olasan!» ibarəsinin mənasını nəzərdə tutmuşlar!

للهم اغفر لنا ; توب **Bununla isə** «tövbə etmək» nəzərdə tutulur. Məsələn: « اللهم اغفر لنا ». Şəklində dua edilir və mənası «Allahım, bizim günahlarımızı bağışla və tövbələrimizi qəbul et!» - deməkdir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu sözlə işlənən dua üslubu həm hədislərdə, həm də ümumilikdə ərəb ədəbiyyatında və xalq dilində geniş şəkildə işlənmişdir. Səfərə çıxan zaman, adətən ərəblər belə dua edirlər: توبيا لربنا أوبا - Yəni, rəbbimizin qarşısında təkrar-təkrar tövbə edirik!

تكل ; Bu söz bəd duada işlənir. Ərəblər bir nəfərə bəd dua edərkən, ona: تكلتك أمك .» Anan səni itirsin (yəni, səni görüm, öləsən!) şəklində bəd dua edirlər. Hədislərdən birində deyilir: Peyğəmbər (s) səhabələrdən birinə demişdi: . تكلتك أمك -yəni, Anan səni itirsin . Qeyd etmək lazımdır ki, bu söz heç vaxt تكلتك أبوك « Atan səni itirsin!» – şəklində kişiyyə aid edilmir. Buna baxmayaraq ərəblər bəzi bəd dualarında sözü لا أب لك və لا أم şəklində həm ataya, həm də anaya aid edirlər. Ümumiyyətlə, « لا أب لك » duasının işlənməsi və onun mənası barəsində müxtəlif fikirlər vardır. Məsələn, ərəb şairlərindən biri Nəzr ibn Şümeyl görkəmli ərəb dilçisi Xəlil ibn Əhməd əl-Fərahididən « لا أب لك » ifadəsinin nə mənə kəsb etdiyi barədə soruşduqda o, cavabında bildirmişdir: «Bunun mənası: Səni təmin edən, (hamin) olmasın – deməkdir!»

Yuxarıda qeyd olunan dualardan başqa, böyük şəxsiyyətlər, dövlət rəhbərləri, alim və digər böyük nüfuz sahiblərinin adları ilə yanaşı işlənən titullu tipli əlavələr də mövcuddur ki, bunlar da məhz dua üslubu ilə bağlıdır. Məsələn:

جلالته الملك فخامة الرئيس
معالي الوزير سعادة الامير
سيادة الرئيس سماهة العالم

ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində

1. Dəmirçizadə Ə. Azərbaycan dilinin üslubiyyatı. Bakı, 1962.
2. Mahmudov M. Ərəbcə yazmış Azərbaycan şairləri və ədibləri. VII – XII əsrlər. Bakı, 1993
3. Məmmədəliyev V.M. Ərəb dilçiliyi. Bakı, 1985
4. Məmmədov Ə.C. Ərəb dili. Bakı 1998.

Rus dilində

5. Гараев М.И. О функции порядка слов в современном арабском литературном языке. В сб. Синтаксис языков народов Ближнего и Среднего Востока. Баку, АГУ, 1986.
6. Гранде Б.М. Введение в сравнительное изучение семитских языков. Москва 1972.
7. Звегинцев В.А. История арабского языкознания. Краткий очерк. Москва, МГУ, 1958.

Ərəb dilində

8. القرآن الكريم، طبع الدار العالمية للكتب، الكويت، ١٩٩٢
9. ابراهيم السامرائي، من اساليب القرآن، مؤسسة الرسالة، بيروت، ١٩٨٧
10. ابن جني، الخصائص، القاهرة، ١٩٥٦.
11. الزركشي البرهان في علوم القرآن، القاهرة، ١٩٥٧
12. السيوطي، الاتقان في علوم القرآن، القاهرة، ١٩٦٧
13. سيد قطب، التصوير الفني في القرآن، القاهرة، ١٩٩٤

СТИЛИСТИКА «ДУА» В КОРАНЕ

Н.Н.МАМЕДОВ

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена стилистике «дуа» в арабском языке и Священном Коране. Посредством «дуа» возможно пожелание как добра, так и зла. Это связано с использованием в «дуа» определенных предлогов. Сами предложения, используемые в арабском языке для «дуа», могут быть различны с точки зрения порядка слов, что свидетельствует о богатстве стилистики «дуа» как по форме, так по содержанию. Предложения в стиле «дуа» могут начинаться глаголом, иногда именем в именительном падеже, или буквой «ل», а во многих случаях масдарами в винительном падеже. Для детального разъяснения стилистики «дуа» в статье сделана ссылка на примеры из стихотворений таких поэтов, как Аль-Фараздак, Ан-Набига, Аль-Джадир, Малик ибн Рейб, Мутанабби.

С целью исследования стилистики «дуа» в Священном Коране, приведены примеры из различных сур и на их основании были разъяснены особенности стилистики «дуа». Автор, также с целью обоснования определенных моментов, обратился к различным высказываниям таких выдающихся классических арабских лингвистов, как Аль-Асмай, Сибавейхи аль-Ахфаш. Наряду с этим, в статье исследованы мысли, нашедшие место в арабских книгах относительно стилистики «дуа».

THE STYLE OF PRAYERS IN HOLY KORAN

N.N.MAMMADOV

SUMMARY

The article is devoted to the style of prayers in Holy Koran. Both good and evil can be wished through the prayers. This is based on the use of pronouns in prayers. The very structure of sentences used for prayers can vary by the word order. The sentences in the style of prayers can sometimes start with verbs, nouns in nominative case, the «ل» and in many cases with infinitives in accusative case.

In order to study the style of prayers in Holy Koran examples are provided from different verses based on which the peculiarities of the style of a prayer are explained. Further, with the view of substantiating certain issues the author refers to different thoughts of prominent Arab linguists, including Al-Asmai, Sibaveyhi, Al-Akhfash. In addition, examples are given of different thoughts from the relevant literature in Arabic.